

Особливості діяльності початкової школи Закарпаття у 1939-1944 рр.

О.Й. Фізеші*

Мукачівський державний університет, Мукачево, Україна

*Corresponding author. E-mail: oktavia_fizesi@mail.ru

Paper received 29.09.15; Accepted for publication 07.10.15.

Анотація. Стаття присвячена вивченню основних тенденцій у розвитку початкових шкіл на Закарпатті в період його повернення до складу Угорщини та під час II Світової війни. Зокрема, аналізуються освітні документи, які регламентували освітні процеси на закарпатоукраїнських землях. Приділено увагу змісту початкової освіти (навчальні плани початкових шкіл), організації рідномовного навчання в національних школах. Важливе місце в статті відведено питанням роботи вчителів початкових шкіл, їх підготовки та підвищення кваліфікації.

Ключові слова: початкова школа, освітні закони, Закарпаття, Угорщина

Вступ. 15 березня 1939 року закарпатські землі знову ввійшли до складу Угорщини, що призвело до ряду змін у територіальному устрої, суспільно-політичному, соціально-економічному та культурно-освітньому житті краю. Угорський уряд почав вживати заходи щодо покращення соціально-економічного становища краю, залучаючи підкарпатських селян та робітників до виконання сезонних робіт в Угорщині, виділяючи чималі кошти на громадські роботи з покращення інфраструктури краю тощо. Але, в роки II Світової війни соціально-економічне життя краю, як і в усій Угорщині та Європі, ускладнилося. Великої шкоди було нанесено лісовому господарству, значна частина підприємств мілітаризувалися, збільшилася кількість безземельних селян через ріст боргів. У кінцевому підсумку це призвело до зубожіння населення та його часткової еміграції за кордон. У суспільно-політичному житті також набуває актуальності питання боротьби угорського уряду проти поширення фашистської та комуністичної ідеології серед місцевого населення. Демографічний склад Підкарпаття (тут: саме таку назву мало Закарпаття в цей період – Ф.О.) засвідчує, що абсолютну більшість складають русини-українці (проте їх кількість дещо зменшилася за рахунок втечі проукраїнської молоді до Галичини та Радянського Союзу), найчисельнішими національними меншинами залишалися угорці та євреї. Намагаючись привернути до себе прихильність місцевого населення уряд Королівства Угорщини проводив різноманітні гуманітарні акції: організація екскурсій, оздоровлення дітей, подарунки малозабезпеченим сім'ям тощо. Владою офіційно було визнано угро-руську мову, яка представляла собою суміш русинського діалекту з російською мовою. Знання угорської та угро-руської мов було обов'язковим для державних чиновників та вчителів. На початку 40-их років XX століття спостерігається тенденція скорочення загальної кількості шкіл й, відповідно, кількості дітей, які відвідували школи, зокрема закрилися школи з румунською, чеською, українською мовами навчання. До 1944 року майже повністю зачинені єврейські школи. Натомість, відкривалися угорські, русинські, двомовні школи, діяльність яких і є предметом нашого дослідження.

Огляд досліджень з теми. Безумовно, що дослідниками історії Закарпаття багато уваги приділяється вивченню різних аспектів періоду перебування Закарпаття в складі Угорщини в період II Світової війни. Так, питання політичного характеру висвітлено в працях М. Вегеша, О. Довганича, А. Олашина, Р. Офіцинського, Б. Співака, Ч. Фединець; особливості соціально-еко-

номічного розвитку розглядалися Е. Балагурі, І. Гранчаком, В. Ільком, І. Попом, В. Худаничем; питання національно-культурної політики та мови вивчали М. Вегеш, Р. Офіцинський, С. Черничко; «русинське» питання досліджували Ю. Думнич, П.-Р. Магочій; питання освіти та шкільництва знайшли відображення в працях В. Гомонная, Д. Данилюка, О. Довганича, А. Ігната, Ч. Фединець та ін. Варто зазначити, що питання розвитку освіти та шкільництва вищезгаданими дослідниками розглядалися в загальному вигляді, без акцентування на особливостях організації навчально-виховного процесу, змісту освіти, питаннях методичної роботи вчителів, підручникотворення тощо.

У загальноукраїнському контексті щодо вивчення шкільної справи в Україні в період II Світової війни особливої уваги заслуговує дослідження Б. Єржакової «Шкільна справа та шкільна політика в рейхкомісаріаті «Україна» 1941-1944р.р. у світлі німецьких документів». Проте, вже у вступі автор зазначає, що «дві віддалені області України – Галичину, яка під час Другої світової війни належала до Карпатської України, і Буковину, яку передали Угорщині і Румунії, я залишила поза увагою» [3, с.9]. Отож, дослідження Б. Єржакової не торкалося освітньої справи Закарпаття в період 1939-1944р.р., оскільки на той час воно входило до складу Угорщини.

Питання розвитку шкільництва періоду II Світової війни розглядається і в дисертаційному дослідженні Г. Стефанюк «Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941-1945рр.)», проте тут також не розкриваються питання педагогічного змісту. Зокрема, автор дисертаційного дослідження зазначає тільки, що «Закарпаття ще 15 березня 1939 року А. Гітлер доручив окупувати Угорщині. Замість обіцяної автономії, угорці визнали вузьку самоуправу «Підкарпатському Краєві», проводячи політику «угорщення» в культурному житті та адміністрації. Будапешт інспірував творення штучної «русинської» мови і культури, толеруючи діяльність русофілів, проте гостро переслідував кожен спробу української активності. Угорці не зуміли досягти ніяких симпатій серед українського населення під час їхнього панування в 1939-1944р.р.» [13, с.43].

Мета публікації – з'ясувати особливості освітніх трансформацій, які мали місце в діяльності початкових шкіл Закарпаття у період його перебування в складі Угорщини впродовж 1939-1944р.р.

Матеріали та методи дослідження. У публікації нами досліджуються законодавчі документи (Розпорядження №24.024 від 5 жовтня 1940 року "Про тимчасо-

ві правила організації шкільної справи на приєднаних територіях", Закон XX 1940 року "Про шкільну повинність та восьмирічні народні школи"), що регламентували розвиток освіти та шкільництва Закарпаття у 1939-1944р.р., публікації в тогочасних періодичних виданнях ("Народна школа"), шкільна документація. З метою проведення нами комплексного дослідження та досягнення поставленої мети, ми використовували такі методи наукового дослідження, як загальнонаукові (історико-педагогічний аналіз, синтез, узагальнення, ретроспективний, хронологічний), що стали основою вивчення організаційних аспектів та процесуально-змістових складових освітніх трансформацій початкової школи; вивчення шкільної документації (навчальних планів, підручників, табелів успішності тощо) з метою виявлення особливостей дидактичних систем закладів початкової освіти; пошуково-бібліографічний метод вивчення архівних фондів, описів тощо.

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідники по-різному оцінюють ситуацію, яка склалася навколо освіти та шкільництва на Підкарпатті в період II Світової війни. Безумовно, що проукраїнська орієнтація, яка набула великого поширення за часів президентства А.Волошина, зараз була придушена, її прихильники в переважній більшості втекли до Галичини. Дослідники історії освіти та шкільництва Закарпаття радянського періоду не завжди могли, в силу політичних обставин, висловлювати об'єктивну оцінку подіям, які відбувалися на Підкарпатті у 1939-1944 р.р. Наприклад, дослідник історії освіти та шкільництва на Закарпатті В.В. Гомоннай зазначає, що «1939-1944 роки виявились трагічною сторінкою в історії освіти Закарпаття» [2, с.31]. Водночас, на противагу цій заяві, можемо процитувати іншого дослідника освіти та шкільництва Закарпаття П.Р. Магочія: «На Подкарпатській Русі, яку угорці називали Підкарпаттям, карпаторусини мали право на культурне життя. Ошколовання (тут: шкільництво – Ф.О.) здійснювалося угро-руською мовою, дозволялося видання творів русинської літератури та діяльність культурних товариств, але тільки тих, які симпатизували угорській політиці. Навпаки, не можна було висловлювати проукраїнські симпатії» [6, с.88].

Нам варто пам'ятати, що змінився не тільки територіальний устрій, але й приналежність до іншої держави, яка реалізовувала власну освітню політику, що спрямовувалась на підтримку державницьких ідей. Загалом, це знайшло відображення в цілях виховання та навчання, але суттєво не вплинуло на загальний стан розвитку освіти та шкільництва для населення Закарпаття.

Діяльність початкових шкіл після повернення закарпатських земель до Угорщини на початку 40-их р.р. XX ст. регламентувалася нормативними документами Міністерства релігії та народної освіти Угорщини.

Зокрема, Розпорядження №24.024 «Про тимчасові правила організації шкільної справи на приєднаних територіях» від 5 жовтня 1940 року визначає типи шкіл, їх кількість, місцезнаходження, а також порядок використання шкільних будівель на початку 1940-41 навчального року [19, с.584]. Так, згідно цього документу (§1), ті школи, які на початку 1939/40 навчального року належали до державних, залишаються в державній власності, а школи релігійні або ж іншої форми власності в новому навчальному році продовжують свою діяль-

ність як обцинні або ж громадські школи. Якщо ж в одному населеному пункті у 1939/40 навчальному році одночасно діяли державні та обцинні школи, то в новому навчальному році навчальний процес у державних школах розпочинати тільки тоді, коли обцинна школа не задовольнятиме потреби населення.

У §7, п.п.1-4 визначаються засади реалізації мовної політики в навчально-виховному процесі початкової школи. Так, у державних початкових школах офіційною мовою навчання є угорська мова. У громадах, де переважна більшість населення не є угорськомовним, то навчання здійснюється його рідною мовою. Коли ж громада складається з представників різних національностей – в залежності від кількості школоповинних учнів – у паралельних класах однієї школи або ж в окремих школах навчання здійснювати угорською та рідною мовою. У випадку, коли угорське населення складає лише невелику кількість населення громади, то обов'язково слід потурбуватися про угорськомовне навчання. До навчальних планів шкіл з рідною мовою навчання введено обов'язкове вивчення угорської мови як окремого предмету з тижневим навантаженням – 6 год (§8). Це правило розповсюджувалося і на ті школи, які належали релігійним або іншим громадам [19, с.584]. Мовне питання у школах вирішувалося таким чином, що вивчення державної – угорської – мови у національних школах розпочиналося з 3 класу, а в угорськомовних школах обов'язковим випускним предметом була рідна мова та література учнів [4, с.667].

Окрім вивчення угорської мови, важливою складовою навчальних планів були навчальні предмети, які ознайомили молодших школярів з угорською історією, культурою тощо (§13).

Навчання школярів у початкових школах було безкоштовним (§11). При записі учня до школи сплачувався внесок в розмірі 1 пенге, проте малозабезпечені сім'ї звільнялися від оплати. Розглядуване нами розпорядження забороняло будь-які інші збори (грошові або натуральні) [19, с.584]. Практика соціальної підтримки школярів з малозабезпечених сімей спостерігається нами впродовж усього досліджуваного періоду, незалежно від того, до складу якої держави входили закарпатсько-українські землі

Наступний важливий документ, який регламентував освітні процеси на Закарпатті на початку 40-их р.р. – Закон XX 1940 року «Про шкільну повинність та восьмирічні народні школи» [17]. Цим Законом визначається основна мета та завдання народної освіти «забезпечити виховання релігійного та морального громадянина, в дусі національної культури, дати загальні знання та практичні вміння, які б готували до життя та подальшої освіти» [17].

Закон передбачав обов'язкову восьмирічну освіту і зобов'язував батьків та опікунів дбати про належне відвідування дітьми школи (§1,4). В разі ухиляння від своїх батьківських обов'язків на них накладався грошовий штраф або ж залучалася до вирішення справи жандармерія (§§14-16). Згідно Закону батьки могли вільно обирати школу для навчання дітей як за місцем проживання, так і за релігійною приналежністю. Слід зауважити, що Закон не розмежував освіту та релігію: освіта та релігійне виховання становлять цілісний процес формування особистості.

Освіта в Угорщині є восьмирічною (§2), проте дев'ятий рік є теж обов'язковим, згідно §4, оскільки забезпечує практичну господарсько-економічну підготовку.

Народна школа поділяється на два ступені: нижній ступінь – 1-4 класи, вищий ступінь – 5-8 класи (тут також існували різні навчальні плани для міських та сільських шкіл). До першого класу могли вступати діти, яким станом на 1 вересня поточного року виповнилося 6 років, як виняток – до 15 вересня (§3).

Навчальний рік тривав для нижчого ступеню народної школи з початку вересня до кінця липня, а для вищого ступеню – з 15 жовтня до 15 квітня. На дев'ятому році навчання тривалість навчального часу становила 40 днів (§7).

Окреме місце в цьому Законі відведено для учнів, які звільняються від відвідування навчальних занять

або ж від відвідування школи взагалі (§§8-9). До них належали діти, які мали вади фізичного розвитку, що не дозволяли брати участь у навчальному процесі, хворіли на інфекційні захворювання, відставали у розумовому розвитку, становили загрозу для інших учнів.

Щодо навчальних планів, то вони розглядаються та затверджуються Міністерством релігії та народної освіти (§10). Ця вимога розповсюджується також і на релігійні народні школи, зміст навчальних планів яких також повинен узгоджуватися з навчальними планами державних шкіл.

Зміст навчальних планів за роками навчання складав окремий перелік навчальних предметів, які необхідно було засвоїти. Нижче розглянемо навчальні плани для нижчого ступеня народної школи, власне початкової школи, а саме для 1-4 класів:

<i>1 клас</i>	<i>2 клас</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Релігія та етика. 2. Угорська мова: <ol style="list-style-type: none"> а) усне мовлення; б) читання-письмо. 3. Лічба та вимірювання. 4. Співи. 5. Фізичне виховання. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Релігія та етика. 2. Угорська мова: <ol style="list-style-type: none"> а) усне мовлення; б) читання; в) письмо; г) зв'язне мовлення; д) граматики та чистописання. 3. Лічба та вимірювання. 4. Малювання. 5. Співи. 6. Ручна праця. 7. Фізичне виховання.
<i>3 клас</i>	<i>4 клас</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Релігія та етика. 2. Угорська мова: <ol style="list-style-type: none"> а) усне мовлення; б) читання; в) письмо; г) зв'язне мовлення; д) граматики та чистописання. 3. Лічба та вимірювання. 4. Природничі та господарські знання: Природознавство, економіка, ведення домашнього господарства 5. Малювання. 6. Співи. 7. Ручна праця. 8. Фізичне виховання. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Релігія та етика. 2. Угорська мова: <ol style="list-style-type: none"> а) усне мовлення; б) читання; в) письмо; г) зв'язне мовлення; д) граматики та чистописання. 3. Лічба та вимірювання. 4. Географія. 5. Природничі та господарські знання: Природознавство, економіка, ведення домашнього господарства 6. Малювання. 7. Співи. 8. Ручна праця. 9. Фізичне виховання

Джерело: *Elemi népiskolai értesítő könyvecske. – Budapest: Kir.Magy.Egytemi Nyomda, d/n. – 28 o. [18]*

Якщо зміст освіти для нижнього ступеню народної школи був однаковим для всіх типів шкіл, то зміст освіти вищого ступеню народної школи залежав від місця знаходження школи. Так, окрім предметів, які забезпечували національне виховання, національну оборону та загальноосвітню підготовку, у міських школах вивчали економіку, промисловість, торгівлю, в сільських школах – сільське господарство, а в школах для дівчат – виховання, ведення домашнього господарства та городництво.

Введення в дію Закону XX 1940 року на Підкарпатських землях було поступовим.

В інструкції до виконання вимог Закону XX 1940 року Міністр релігії та народної освіти Балінт Гоман назвав новий 1941-1942 навчальний рік «експериментальним», в котромь заінтересовані влади, надзирательні органи и всі учителі один другому помагаючи стараються усвоити духъ учебного плана и одповіно

тому обучаючи на основі учебного порядку, ими самими составленого, познакомитися зъ нимъ» [12, с.48].

Частина початкових шкіл на Закарпатті того періоду, які не відповідали вимогам нового закону, керувалися Малим шкільним Законом 1921р., виданим урядом Чехословаччини [11, с.45].

Як вже ми зазначали вище, навчальні плани та програми, а також підручники, у відповідності до Закону XX 1940 року, проходили обов'язкове затвердження в Міністерстві релігії та народної освіти Угорщини. Всі документи були уніфікованими й розмножувалися в державних друкарнях.

Для учнів початкових шкіл була розроблена так звана «Інформаційна книжечка початкової народної школи» [18], яка представляла собою документ, що вміщував всю необхідну інформацію про учня, про зміст навчання, терміни навчання, успішність та відвідування школяра. Батьки учня два рази на рік (Різдво та Велик-

день) повинні були підписуватися в ній, вона зберігалася до закінчення школи, а також слугувала документом, на основі якого школяр міг вступати до середньої школи (горожанської школи, ліцею, гімназії). Ця книжечка не була безкоштовною, її вартість складала 20 філерів (тут: копійок –Ф.О.).

За своїм змістом та структурою ця «Інформаційна книжечка початкової народної школи» була прототипом сучасної навчально-облікової картки учня та таблицю успішності.

Вже на першому розвороті в молитві задекларовано основну мету школи та виховання:

*Вірую в одного Бога!
Вірую в одну Батьківщину!
Вірую в правдивість одного Бога!
Вірую у воскресіння Угорщини!*

Наступна сторінка вміщує правила ведення «Інформаційна книжечка початкової народної школи», інформацію про систему оцінювання. Щодо системи оцінювання, то тут слід зауважити, що оцінювання в початковій школі здійснювалося за трьома критеріями:

- I – поведінка: похвальна, добра, задовільна;
- II – старанність: похвальна, перемінна, недбайлива;
- III – успішність: відмінна, достатня, добра, задовільна, незадовільна.

До «Інформаційна книжечка початкової народної школи» вносились особиста інформація про учня, а саме: відомості про дату та місце народження, віросповідання, національність, інформацію про володіння угорською та іншими мовами, інформацію про щеплення, про відвідування дитячого дошкільного закладу, інформацію про батьків та рід їх діяльності.

На кожен рік навчання відводився окремий розворот, де на одній сторінці подавалася інформація щосеместрово, тобто на Різдво та на Великдень. Зокрема, ця інформація містила відомості про поведінку, старанність, успішність та відвідування за семестр. На другій сторінці розміщувався, окрім вищезгаданої інформації, таблиць успішності, в якому, у відповідності до затверджених навчальних планів, виставлялися річні оцінки за засвоєння навчального плану.

В «Інформаційній книжечці початкової народної школи» відведена окрема сторінка [18, с.26] для запису особливих відомостей про пропуски уроків (внаслідок певних захворювань або інших поважних причин) та відміток про необхідність пройти учневі повторний рік навчання.

Укінці «Інформаційної книжечки початкової народної школи» подається розділ «Необхідно знати», в якому надана інформація для школяра, яка ознайомлює його з правилами поведінки, необхідністю ведення здорового способу життя (особливий акцент робиться на шкідливість тютюнопаління та вживання алкоголю), дотримання особистої гігієни, здорове харчування тощо.

Цей розділ «Інформаційної книжечки початкової народної школи» дає нам, сучасним дослідникам історії початкової школи, зробити висновок, що не тільки національне та релігійне виховання є важливим для Угорського уряду на початку II Світової війни, але, насамперед, найважливішим є турбота про здорову, повноцінну духовно та фізично, націю. На цей важливий момент, на жаль, вітчизняні підручники з історії педагогіки не вказують.

За умови поширення угорськомовної освітньої політики, знову актуальним постає питання щодо забезпечення шкіл підручниками. Так, один із сучасників зазначає, що «ще й на сьогодні нема для початкових шкіл і середніх шкіл єдиних угро-руських підручників» [14; с.276], або ж «якщо для гімназій та семінарій підручників зовсім не було, – зазначає О. Довганич, – то для народних шкіл вони почали поступати уже в 1939 р.» [8; с.550].

На проблему забезпечення шкіл підручниками вказано і в звіті за 1939-1942р.р. Ю.Марини (тут: головний директор шкільного округу Підкарпаття – Ф.О.), який зазначав, що Регентський комісаріат Підкарпаття вважає необхідність забезпечення всіх типів шкіл підручниками одним із найважливіших завдань та напрямів роботи. Проте, «через язьковий трудності, - котрї як проклятое преданіе минувших двадцати роковъ перейшло на нас, - лише вь семь школьномъ роць [тут: 1941-1942 навчальний рік. – Ф.О.] дойде до выдання многихъ руськихъ учебниковъ для народныхъ и горожанськихъ школъ та гимназій» [7, с.7].

Як показує історія попередніх років, мовна полеміка завжди переводилася в політичну площину й гальмувала загальний культурний та освітній розвиток, тому угорським урядом питання було вирішене наступним чином: Міністерство освіти і культів Угорщини наказом №27.300/1941 зобов'язало всі школи з руською мовою навчання та двомовні школи, де вивчали руську мову, з 1941-1942 навчального року навчання проводити за підручником Івана Гарайди «Грамати́ка руського язика», який видало Підкарпатське товариство наук [4, с.209]. Варто додати, що за укладанням цієї «Граматики» особисто слідкував регентський комісар Підкарпаття Міклош Козма. Звичайно, що ця грамати́ка була достатньо складною для сприймання й засвоєння школярами початкових шкіл і не знайшла підтримки серед вчителів.

З боку угорського уряду особлива увага приділялася питанню вчителів. Основне завдання початкової школи та вчительської праці було задеклароване у зверненні регентського комісара Карпатського краю Міклоша Козьми до вчителів на початку 1940-1941 навчального року, опублікованому у часописі «Народна школа», в якому він, зокрема, зазначає: «О значені работы учителей Карпатского края не нужно много говорить. Они готовят будущее. Задача их – не урядъ, а звание. Духовна и моральна подготовка молодежи для жи-

зни – відповідна і забираюча цілого человека робота. Інтереси народного мадярського мислення вповне совпадають з інтересами угорсько-руського народу. На сем основанні учительство должно як можно больше наполняти души вверенных ему дітей и молодежи образованієм и культурою для будущей жизни. Работющее в томъ смыслѣ учительство всегда может рассчитывать на мою поддержку» [5, с.2].

Таким чином, своїм зверненням Регентський комісар Карпатського краю намагається спрямувати на співпрацю русинських та угорських вчителів у справі освіти та виховання підростаючого покоління. Безумовно, що це, з одного боку, можна розцінювати як тиск на русинське вчительство, але, з іншого боку, кожна держава, кожний уряд у сфері освітньої політики найперше піклується про забезпечення виховання відданих своїй державі громадян.

Вже на початку наступного навчального року М. Козьма схвально відгукнувся про роботу вчителів у школах і знову наголосив, що «чтобы каждый педагогъ действующий на сей территории, державъ передъ очами интересы мадярско-національной и русько-народной думки» [5, с.2].

Отже, попри звинувачення окремих істориків у намаганнях регентського комісаріату придушити русинські національні ідеї, ми все-таки можемо констатувати, що ідея національного виховання є пріоритетною для Угорщини, але вона базується на єдності, співпраці та інтеграції національних інтересів двох найбільших на території Карпатського краю народів – русинського та угорського, про що неодноразово підкреслюється у щорічних зверненнях урядовців до вчителів.

Важливого значення з боку угорського уряду та регентського комісаріату Підкарпаття надавалося фаховій підготовці вчителів. Так, розпорядження Міністра релігії та народної освіти Балінта Гомана зобов'язувало (§14) вчителів початкових шкіл всіх типів та форм власності брати участь в усіх навчальних програмах, де б вони ознайомилися з особливостями організації навчально-виховного процесу, управлінням освітніми закладами тощо [19, с.584].

Зокрема, у щорічному зверненні регентського комісара М.Козьми до вчителів ідеться «чтобы число фаворитов образованных и свое званя верно исполняющих воспитателей в новомъ школьномъ році зновъ прибывало», тому необхідно «чтобы всі преподаватели под мой надзоръ принадлежащихъ школъ и воспитательныхъ институтовъ путемъ добровольного самообразования познакомились зъ программными принципами домашней педагогії и чтобы в своей преподавательной работі руководилися ними» [5, с.2]. З цією метою на Підкарпатті були організовані курси підвищення кваліфікації та мовні курси.

До вчителя, як виконавця державного замовлення в сфері освіти, ставилися вимоги не тільки як до висококваліфікованого фахівця, але й як до громадянина-патріота з чітко сформованими моральними принципами та поведінкою. Ці вимоги неодноразово підкреслювалися на сторінках педагогічних журналів, через звернення посадових осіб до вчителів, як-от: «Поведеня вихователєвъ най буде примірное, приватное житя профессора и учителя най буде такое, чтобы ученики изъ него могли учиться, ставалися благородными...

Най будутъ вихователями вь школі и вихователями народу поза школою. Най не забудутъ, что цілі и напрямы вихованя определяются интересами народа и отчины и никимъ иншимъ!» [15, с.2].

Уряд рекомендував вчителям-русинам вивчати угорську мову. З цією метою організовувалися літні курси, проводилися екскурсії до Будапешта. Всього 400 русинських учителів відвідали Угорщину з метою вдосконалення мовної практики, вивчення історії та культури угорців. Натомість 43 вчителі з Угорщини взяли участь у курсах русинської мови в Ужгороді, які організувала греко-католицька учительська семінарія [1, с.10]. Участь у роботі мовних курсів «утвердила межі мадярськими и руськими учителями чувство єдності і вь великій мърѣ приспѣла кь взаимной почести обохъ народовъ и учительства» [7, с.8].

Також здійснювався так званий обмін вчителями, а саме вчителі-угорці направлялися на роботу в неугорські школи, а вчителів-русинів направляли вглиб Угорщини. Така політика в кінцевому підсумку була спрямована на здобуття і підтримку угорського духу, хоча й не мала підтримки серед педагогів «ті переміщення вчителів, що недавно мали місце, викликали серед підкарпатських вчителів паніку, в багатьох випадках розірвано сім'ї, тоді як можна було це питання інакше вирішити» [14; с.276].

Як і під час входження Закарпаття до складу Чехословаччини, так і тепер, вчителям, які отримали дипломи про свою кваліфікацію, зі зміною державної приналежності одночасно постала необхідність підтвердження дипломів.

Так, за підтвердженням дипломів упродовж 1939-1942р.р. звернулося 2519 вчителів, з них тільки 18 не змогли підтвердити кваліфікацію й отримати роботу у державних школах. Проте кадрове питання у школах ще залишалося відкритим, адже, як зазначено у вже згаданому звіті Ю.Марини, «на новьхъ мьстахъ повстали новь школы – головно руського викладового языка – вь такихъ селахъ, где в часъ окупацієъ взагалъ не было научаня» [7, с.6].

Щодо організації освітньо-виховної роботи початкових шкіл, то вона мала свої особливості. Варто пам'ятати, що в цей період Європа, в тому числі й Угорщина, перебували у стані війни. Всі сторони державного життя Угорщини регламентувалися спеціальним Законом II 1939 року «Про національну оборону» [16]. У §168 цього Закону передбачено можливості для внесення, при необхідності, змін до графіків навчального процесу в навчальних закладах та спрощення процедури видачі атестатів та кваліфікаційних висновків.

На виконання вищезгаданого Закону Міністерство релігії та народної освіти видало Розпорядження №25.900/1941 «Про організацію шкільної справи», згідно якого в початкових школах упродовж жовтня-березня навчальний процес дозволялося розпочинати залежно від місцевих обставин. При визначенні початку навчання слід брати до уваги рід занять більшості батьків школоповинних учнів, місцеві комунікації, ощадність до використання засобів освітлення, а також інші умови, які визначають необхідність запровадження надзвичайного стану в шкільній справі. Дія Розпорядження №25.900/1941 поширювалася на школи всіх типів та форм власності [10, с.41-42].

Велику роль у розвитку шкільної справи, педагогічної теорії та практики досліджуваного нами періоду відігравав педагогічний часопис «Народна школа», який належав Учительському Товариству Карпатського Краю й побачив світ у 1939 році. Журнал був двомовним, усі публікації в ньому були синхронно перекладені угорською та русинською мовами. Впродовж перших двох років педагогічний часопис «Народна школа» виходив за рахунок фінансування уряду Підкарпатського краю. Проте, зважаючи на ускладнення матеріального стану, виникла загроза закриття журналу. Тому, у своєму зверненні до вчителів краю головний директор шкільного округу Підкарпаття Юлій Марина наголосив на необхідності передплати цього педагогічного журналу всіма школами краю [9, с.43-44].

У своєму звіті за три роки роботи міністерського радника з питань освіти на Підкарпатті Юлій Марина зазначив, що «Народна школа» став єдиним педагогічним часописом на Підкарпатті, який «наших професорів і учителів постійно орієнтував про найно-

віші стремління угорського школярства и угорской педагогики и чтобы заохотить до работы подкарпатских выхователевъ» [7, с.6]. Слід додати, що частина коштів, які одержував з передплати часопис «Народна школа», передавалася на друк дитячої та педагогічної літератури.

Висновки. Отже, діяльність початкових шкіл Закарпаття впродовж 1939-1944 р.р. була підпорядкована ідеям національного виховання підростаючого покоління. Зокрема, школи забезпечували виховання школярів у дусі патріотизму, відданості ідеям святостефанської угорської корони, релігійних норм, формування високої духовної та моральної культури, поваги до історії, культури та національних традицій угорського народу. Особливо відчутними ці ідеї стали на початку 1940 р., коли почався наступ фашизму та комунізму. Щоб уберегти Угорщину від їх впливу, угорський уряд всіма можливими шляхами намагався, найперше через школу та церкву, зберегти ідею національної самобутності угорського народу та цілісності Угорщини.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Галась А. Курсь руського языка для учителей мадярського материнського языка въ Унгварь / Ант. Галась // Народна школа. – 1942. – Ч. 1. – С. 10-11
- [2] Гомоннай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX – XX ст.) / Василь Васильович Гомоннай. – Ужгород: Видавництво «Закарпаття», 1992. – 299 с.
- [3] Єржакова Б. Шкільна справа та шкільна політика в рейхкомісаріаті «Україна» 1941-1944р.р. у світлі німецьких документів / Бланка Єржакова. – К.: Наукова думка, 2008. – 272 с.
- [4] Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редкол.: Ю. Остапеч, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відповід. за вип. М. Токар]. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 720 с.
- [5] Козьма Н. Къ учителямъ Карпатского края! / Николай Козьма//Народна школа. – 1940-1941. – №1-2. – С. 2.
- [6] Магочій П.-Р. Народ нізвідки: Ілюстрована історія карпаторусинів / Павло-Роберт Магочій / Пер. русинською мовою В. Падяк. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2007. – 120с. – Русин. мовою
- [7] Марина Ю. Робота трьох літ / Юлій Марина // Народна школа. – 1942. – Ч. 1. – С. 5-8.
- [8] Нариси історії Закарпаття. Т. II (1918-1945) / Редакційна колегія: І. Гранчак, Е. Балагурі, І. Грицак, В. Ілько, І. Поп: історія. – Ужгород, вид-во «Закарпаття», 1995. – 663 с.
- [9] Предплатное на Нар.Школу. Ч.: 38.139/1941.П//Народна школа. – 1941-1942. – Ч. 1-2. – С. 43-44.
- [10] Розпорядження министерства культа и народного просвещения ч.25.900/1941. въ ділі постановлення початку денной школьной науки//Народна школа. –1941-1942. – Ч.1-2. – С.41-42
- [11] Розпорядженіє м. кор. мин. віроисповеданій и народного просвещения ч.55.000/1941.V. въ ділі введенія въ жизнь Учебного плана народныхъ школь //Народна школа. – 1941-1942. – Ч. 1-2. – С. 44-45.
- [12] Руководство до применения учебного плана для восьмиклассной народной школы и инструкцій//Народна школа. – 1941-1942. – Ч.1-2. – С.46-48
- [13] Стефанюк Г.В. Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941-1945 р.р.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника/Галина Василівна Стефанюк. – Івано-Франківськ, 2004. – 215 с.
- [14] Тернистий шлях до України: Збірник архівних документів і матеріалів «Закарпаття в європейській політиці 1918-1919, 1938-1939, 1944-1946 р.р.»// Упорядкування, передмова та покажчик О.Д. Довганича та О.М. Корсуна. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття». 2007. – 752 с.
- [15] Томчани П.В. До моихъ выхователевъ народу / Павелъ Вильгельмъ Томчани // Народна школа. – 1942. – Ч.1. – С.1-3
- [16] 1939. évi II. Törvénycikk a honvédelemről // <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8096>
- [17] 1940. évi XX. Törvénycikk az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról// <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8134>
- [18] Elemi népiskolai értesítő könyvecske. – Budapest: Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, 6/д. – 28 о.
- [19] Fedinec Csilla. Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918-1944. Politika, államigazgatás / Kisebbségek (határon túli magyarság, magyar történelem, forrás) / Csilla Fedinec. – Dunaszerdahely: Fórum Intézet - Lilium Aurum, 2001. – 647 о.

REFERENCES

- [1] Galas, A. Russian language courses for Hungarian teachers in Ungvar / Ant. Galas // Narodna shkola. – 1942. – Ch.1. – P. 10-11.
- [2] Gomonnay, V.V. Anthology of educational thought Transcarpathia (XIX - XX centuries). /Vasil Vasilovich Gomonnay. – Uzhgorod: Publishing House «Zakarpattya», 1992. – 299 p.
- [3] Erzhbakova, B. School and school policy matter in the Reich Commissariat "Ukraine" 1941-1944 yy in the light of German documents / Blanka Erzhbakova. – K.: Naukova dumka, 2008. – 272 p.
- [4] Transcarpathia years 1919-2009: history, politics, culture / Ukrainian version of the Ukrainian-Hungarian Edition / ed. M. Vegesh, Ch.Fedinets; [ed.-s: Yu. Ostapets, R. Ofitsinskiy, L. Soroko, M. Tokar, S. Chernichko]. – Uzhgorod: Polygraph center «Lira», 2010. – 720 p.
- [5] Kozma, N. For teachers of the Carpathians! / Nikolay Kozma // Narodna shkola. – 1940-1941. - #1-2. – P. 2
- [6] Magochiy, P.-R. Nowhere People: Carpatho Rusyn Illustrated History / Pavlo-Robert Magochiy / Rusyn translation by V. Padyak. – Uzhgorod: Publisher V. Padyak, 2007. – 120 p. – On Rusyn

- [7] Marina, Yu. Working three years / Yuliy Marina // Narodna shkola. – 1942. – Ch.1. – P. 5-8.
- [8] Essays on the history of Transcarpathia. Vol. II (1918-1945) / ed-s: I. Granchak, E. Balaguri, I. Gritsak, V. Ilko, I. Pop: History. – Uzhgorod, Publishing House «Zakarpattia», 1995. – 663 p.
- [9] Subscription to "The elementary school" Part.: 38,139 / 1941.II // Narodna shkola. – 1941-1942. – Ch.1-2. – P. 43-44.
- [10] Order of the Ministry of Religion and Public Education p.25.900 / 1941. on early school // Narodna shkola. –1941-1942. – Ch.1-2. – P. 41-42.
- [11] Order of the Ministry of Religion and Public Education ch.55.000 / 1941.V. on the introduction of curriculum for of public schools // Narodna shkola. – 1941-1942. – P. 1-2. – P. 44-45
- [12] Guide to using the curriculum at school // Narodna shkola. – 1941-1942. – Ch.1-2. – P. 46-48.
- [13] Stefanyuk, G.V. Schooling in Western Ukraine during the German occupation (1941-1945 years). The dissertation for the degree of candidate of historical sciences, specialty 07.00.01 – History of Ukraine. Precarpathian Universitz n.a. Vasyl Stefanyk /Galina Vasilivna Stefanyuk. – Ivano-Frankivsk, 2004. – 215 p.
- [14] Thorny Path to Ukraine: Collection of archive documents and materials "Zakarpattia European policy in 1918-1919, 1938-1939, 1944-1946 ii." / Compilation, introduction and pointer O.D. Dovganich and O.M. Korsun. – Uzhgorod: Publishing House «Zakarpattia». 2007. – 752 p.
- [15] Tomchani, P.V. To my educators of people / Pavel' Vylgelm' Tomchani // Narodna shkola. – 1942. – Ch.1. – P.1-3.
- [16] 1939th II. law Article on National Defence // <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8096>
- [17] 1940th XX. law Article on The school obligation and and eight-grade folk-school // <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8134>
- [18] Elementary school notifies little book. – Budapest: Kir.Magy.Egytemi Nyomda n/d. – 28 p.
- [19] Fedinec, Cs. Documents about the history of Transcarpathian Hungarians in 1918-1944. Politics, state administration / Minority (Hungarian minorities abroad, Hungarian history, source) / Csilla Fedinec. – Dunaszerdahely: Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2001. – 647 p.

The Peculiarities of the Activity of the Primary School of Transcarpathia in the 1939-1944 years

O.J. Fizeshi

Abstract. This article deals with the study of the main trends in the development of the primary schools in Transcarpathia during the Second World War. In particular, the activity in the primary schools in the early 40 years of the XX-th century, the period when the Transcarpathian lands were returned to Hungary, was regulated by the normative documents of the Ministry of Religion and Public Education of Hungary (the Order No.24.024 since October, 5th, 1940 y. "About temporary rules for the organization of the school affairs on the joined territories" and The Law XX of the 40-th year "About school obligation and eight-year public schools"), the content of these normative documents is analyzed in the content of their influence on the development of a network of the primary schools in Transcarpathia. So these educational documents defined types of the schools, their structure, the language of the training, duration of the training, the structure of the academic year, the parent's responsibility for visiting the school by their children, etc. The attention is paid to the content of the primary education: to the purpose and tasks of the public education (the providing the upbringing of the religious and highly moral citizen, in the spirit of the national culture); to the resolving the issue of a language of a training in the primary schools (to study the state language and to provide training by native language in the national schools); to the curriculum of the primary schools, to the issue of the studying how the curriculum depend on the different factors (an important part of the curriculum were subjects that are taught the primary school children of Hungarian history, of Hungarian culture, etc.); to the issue of the providing by the textbooks and by other manuals. The article considers the contents and the structure of the documents about the people's education "The Informational Booklet", the prototype of the modern report card and the instructional and accounting books. The important place in this article is devoted to the issue of the work of the teachers in the primary schools. As the teacher was the executor of the state order in the educational sphere, so the state put demands to the teacher to be not only a highly qualified specialist, but to be a citizen-patriot, to have clearly formed moral principles and moral behavior. In this article they provide the examples of the cooperation of Hungarian and Ruthenian teachers where they discuss the improvement of the pedagogical qualification.

Keywords: primary school, educational laws, Transcarpathia, Hungary